Jan DURAJ
Uniwersytet Łódzki

AMORTYZACJA ŚRODKÓW TRWAŁYCH W SYSTEMIE SAMOFINANSOWANIA PRZEDSIĘBIORSTWA

Referat niniejszy chciałbym umieścić w nurcie rozważań o konieczności zapobiegania dekapitalizacji majątku trwałego oraz wzmocnienia roli i znaczenia systemu finansowego w zarządzaniu przedsiębiorstwem, w tym i zasady samofinansowania przedsiębiorstw. Zasada ta wyznacza w znacznym stopniu rolę i znaczenie instrumentów finansowych w zarządzaniu podstawową jednostką gospodarczą. Zasadę tę przyjmuję przy tym jako integralną część systemu zarządzania przedsiębiorstwem i sprowadzam - ogólnie biorąc - do dokonywania wydatków przez przedsiębiorstwo niezależnie od ich przeznaczenia w oparciu tylko o własne środki, a więc bez zasilania z zewnątrz. Tak ujęty termin samofinansowania nakazuje mówić o samofinansowaniu całokształtu bieżącej i rozwojowej działalności przedsiębiorstwa.

Podstawowe tezy zawarte w niniejszym opracowaniu dadzą się sprowadzić do:

1) potrzeby rozszerzenia zakresu i treści zasady samofinansowania przedsiębiorstwa na rozwój nierzeczowego potencjału ich oddziaływania na otoczenie;

2) konieczności odejścia od stosowanego dwumiernikowego systemu oceny przedsiębiorstw na rzecz zastosowania w tym systemie współczynnika rentowności funduszów;

3) wzmocnienia roli i znaczenia amortyzacji i zysku w systemie samofinansowania przedsiębiorstwa. To wzmocnienie roli i wagi amortyzacji mogłoby być zrealizowane poprzez nie w pełni alternatywny wybór rozwiązań systemu odpisów amortyzacyjnych polegających na:

a) modyfikacji obowiązującej obecnie zasady podziału amortyzacji środków trwałych między budżet i przedsiębiorstwo;

b) okresowym korygowaniu stopy amortyzacji,

c) tworzeniu dodatkowych środków finansowych, służących samofinansowaniu przedsiębiorstwa oraz

d) corocznej przecenie wartości środków trwałych.

T e z a p i e r w s z a, o potrzebie rozszerzenia zakresu i treści zasady samofinansowania na rozwój nierzeczowego potencjału oddziaływania przedsiębiorstwa na otoczenie, wynika stąd, iż w literaturze przed-

miotu wyodrębnia się samofinansowanie bieżącej działalności przedsiębiorstwa i samofinansowanie jego rozwoju, a także i z tego względu że procesy te znajdują empiryczne uzasadnienie w wydatkach i źródłach ich pokrycia, służących prostej i rozszerzonej reprodukcji majątku przedsiębiorstwa.

Eksponowanie w różnych definicjach samofinansowania reprodukcji rozszerzonej jako jedynego przedmiotu samofinansowania[1] ma tylko charakter teoretyczny ze względu na to, że niezmiernie trudno jest przeprowadzić dokładny podział reprodukcji na prostą i rozszerzoną.

Wymianie na przykład zużytych maszyn i urządzeń produkcyjnych towarzyszy na ogół zastosowanie nowocześniejszych i wydajniejszych środków produkcji. Zastępowanie zaś surowców i materiałów, określonymi substytutami związane jest na ogół z poprawą produkcyjnego ich wykorzystania i(lub) wzrostem jakości wytworzonych wyrobów gotowych.

Twierdzenie, że przedmiotem samofinansowania jest finansowanie przyrostu środków trwałych i obrotowych jeśli przyrost tych środków jest związany z rozszerzeniem działalności przedsiębiorstwa, jest twierdzeniem odnoszącym się tylko do procesów rozwoju potencjału produkcyjnego podstawowych jednostek gospodarczych. Praktyka działania tych jednostek wskazuje, że pojmowanie rozwoju przedsiębiorstwa w kategoriach li tylko powiększenia potencjału produkcyjnego zubaża treść i istotę tegoż rozwoju. Procesy fuzji przedsiębiorstw i tworzenia ich zgrupowań dowodzą, że wykupienie m.in. obligacji, akcji innych przedsiębiorstw w celu zwiększenia swego wpływu na działalność produkcyjną i marketingową innej organizacji gospodarczej zaliczyć należy też do procesów rozwoju przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo, poprawiając bowiem swoją pozycję i stan w stosunku do innych przedsiębiorstw poprzez wzmocnienie swego oddziaływania na kooperantów, rynek zbytu, umacnia i rozwija się w swym otoczeniu, chociaż w danym okresie mogło nie zwiększyć swego potencjału ani kadrowego ani produkcyjnego. Ten rozwój potencjału odnosi się tylko do wzrostu potencjału nierzeczowego oddziaływania przedsiębiorstwa na swe otoczenie. Przedsiębiorstwo uzyskuje w ten sposób siłę ekonomiczną i określoną pewność pomyślniejszej realizacji swych zadań i celów w przyszłości. Ich spełnienie daje określonemu przedsiębiorstwu niezależność i stwarza możliwość podporządkowania interesów słabszego przedsiębiorstwa długofalowym interesom własnym.

Z tego też względu istotę samofinansowania przedsiębiorstw można sprowadzić do określonej samodzielności przedsiębiorstw w podejmowaniu decyzji o wszelkich wydatkach bieżących i rozwojowych w granicach posiadanych na te cele funduszów własnych oraz do pełnej dyspozycyjności tymi funduszami.

---

[1] Zob. J. S z y r o c k i: Samofinansowanie przedsiębiorstw. Warszawa: PWE, 1967 s. 25; H. N i e m i r a: Samofinansowanie przedsiębiorstw i zjednoczeń. Warszawa: PWE, 1976 s. 17; P. V e r n i m m e n: Finance d'enterprise. Analyse et gestion. Paris 1974 s. 19-21; H. R o y: Analyse financiére et méthode normative. T.2. Paris 1971 s. 387-388.

T e z a d r u g a, o konieczności odejścia od stosowanego dwumiernikowego systemu oceny przedsiębiorstw na rzecz wprowadzenia podstawowego kryterium i miernika oceny ich działalności w postaci współczynnika rentowności funduszów, ma swoje oparcie w uznaniu samofinansowania za poważne źródło i czynnik oszczędzania oraz zwiększania możliwości osiągnięcia wyższego zysku. Przedsiębiorstwa słabsze finansowo muszą liczyć bowiem na kredyty, z którymi łączy się oprocentowanie, wzrost kosztów finansowych oraz uzależnienia od pożyczkodawców, kredytodawców, a nawet wzrost ryzyka pomyślnego rozwoju spowodowanego ewentualnym wypowiedzeniem kredytów przez banki czy też niekorzystnymi i niespodziewanymi zmianami warunków spłaty funduszy obcych i interwencjami pożyczkodawców.

Stąd też efektywność ekonomiczna działania przedsiębiorstwa, mając różne wymiary i ujęcia, powinna być wyrażona w warunkach samofinansowania poprzez ocenę rentowności funduszów[2]. Obecne bowiem podstawowe kryterium oceny ekonomicznej efektywności działania przedsiębiorstwa w postaci absolutnego rozmiaru kwoty wyniku finansowego jest z punktu widzenia wzmacniania roli i znaczenia procesów samofinansowania rozwiązaniem nie w pełni zadowalającym. Związane jest to ściśle m.in. z istniejącymi wadami stosowanego miernika rocznej kwoty zysku oraz występowaniem de facto dwumiernikowego systemu oceny przedsiębiorstw.

Należy w tym miejscu podkreślić, że miernik kreujący prawo do wzrostu płac pracowniczych jest na ogół miernikiem pierwszoplanowym i najczęściej degraduje rolę wyniku finansowego, a w konsekwencji również mechanizmów systemu finansowego przedsiębiorstwa, opartych głównie na określonym wyniku finansowym. Z tego też względu w tym systemie zysk jest często kategorią pochodną.

T e z a t r z e c i a, o konieczności wzmocnienia roli i znaczenia amortyzacji i zysku w systemie samofinansowania przedsiębiorstwa, jest integralnie związana z dwiema poprzednimi tezami. Nie ulega bowiem wątpliwości, że rola i samofinansowanie przedsiębiorstw pozostaje w ścisłej i bezpośredniej zależności od udziału tegoż samofinansowania w finansowaniu potrzeb przedsiębiorstwa jako całości oraz stopnia samodzielności przedsiębiorstwa w gromadzeniu i wydatkowaniu środków. Są to dwa podstawowe, integralnie powiązane z sobą czynniki kształtujące procesy samofinansowania.

Mimo iż w literaturze spotyka się poglądy, że wielkość udziału własnych środków przedsiębiorstwa w finansowaniu jego działalności stanowi wskaźnik stopnia finansowej jego samodzielności[3], to jednak jest to pogląd bardzo dyskusyjny. Na zasięg samodzielności nie ma bowiem zasadniczego wpływu fakt finansowania działalności przedsiębiorstwa ze środków

---

[2] J. P o p k i e w i c z: Jestem za zyskiem i stopą zysku. Życie Gospodarcze 1981, nr 3 s. 3.

[3] H. N u r o w s k i: Analiza ekonomiczna bilansu. Warszawa: PWE, 1980 s. 126.

własnych. Jeśli gromadzenie tych środków i ich wydatkowanie odbywa się na podstawie decyzji podejmowanych poza przedsiębiorstwem, to wówczas mamy do czynienia z brakiem samodzielności przedsiębiorstwa w gromadzeniu i wydatkowaniu środków, choćby te środki były znaczące i pochodziły wyłącznie z przedsiębiorstwa.

Rzeczywistą samodzielność w gromadzeniu i dysponowaniu środkami własnymi determinuje zakres wykorzystanych przez przedsiębiorstwo przysługujących jemu uprawnień w samodzielnej realizacji zadań gospodarczych i wykorzystaniu środków[4)] oraz faktyczna odpowiedzialność za ich realizację.

Fundusze pieniężne finansujące działalność przedsiębiorstw mogą być tworzone z kilku źródeł. Do najważniejszych z nich zaliczyć należy: zysk, amortyzację środków trwałych, fundusze obrotowe, dotacje budżetowe, kredyty bankowe, pożyczki, obligacje.

Interesując się tylko amortyzacją środków trwałych jako źródłem samofinansowania, stwierdzić należy, że w obecnym systemie finansowym środki trwałe całkowicie umorzone nie podlegają amortyzacji. Wyjątek od tej zasady wystąpił pod koniec pierwszego kwartału 1986 r. Dyrektor przedsiębiorstwa mógł bowiem w tym okresie zdecydować o jednorazowej korekcie stopnia umorzenia środków trwałych. Środki trwałe w pełni umorzone do tej pory mogły stać się (i w wielu przypadkach stały się) środkami nie w pełni umorzonymi. Amortyzacja tych środków obciąża koszty produkcji.

Wysunięta teza o konieczności wzmocnienia roli i znaczenia amortyzacji w systemie samofinansowania przedsiębiorstwa poprzez modyfikację obowiązującej obecnie zasady podziału amortyzacji środków trwałych między budżet i przedsiębiorstwo, nakazuje stwierdzić, że rola ta i znaczenie określone są udziałem amortyzacji w kosztach własnych produkcji oraz we wzroście funduszu rozwoju.

W obecnych opiniach odpisy amortyzacyjne są niewystarczające dla sfinansowania potrzeb nawet reprodukcji prostej, co związane jest m.in. z obowiązującymi zasadami podziału amortyzacji między budżet państwa a przedsiębiorstwo oraz niską wartością samych środków. Utrzymywanie zaś obecnej struktury podziału amortyzacji jest zapewne wyrazem fiskalizmu, który nie służy samofinansowaniu przedsiębiorstw.

Obowiązujące zasady podziału amortyzacji środków trwałych, podobnie jak i wysoki poziom obciążeń podatkowych przedsiębiorstw wywodzą się z argumentacji centralnej o konieczności dokonywania restrukturyzacji gospodarki narodowej. Wydaje się jednak, że taką restrukturyzację można by skuteczniej i nawet szybciej przeprowadzić gdyby w odniesieniu do problemu podziału amortyzacji - i nie tylko do tego problemu - zastosowano instrumenty ekonomiczne.

Z kolei realizacja postulatu, by cała amortyzacja pozostawała w przedsiębiorstwach i zasilała fundusz rozwoju oznaczałaby:

---

4) E. W i n t e r: Wpływ finansów na rozwój przedsiębiorstw socjalistycznych. Warszawa: PWE, 1967 s. 31-32.

1) pogorszenie warunków tworzenia tego funduszu w małych, niskokapitałochłonnych przedsiębiorstwach na rzecz preferowania przedsiębiorstw posiadających duży majątek trwały;

2) wyzbycie się przez centrum instrumentu realizacji makroekonomicznych celów systemu finansowego przedsiębiorstw.

Godząc w pewien sposób zwolenników pozostawiania całej amortyzacji w przedsiębiorstwie i zwolenników przejęcia całej amortyzacji przez budżet państwa można zaproponować powiązanie stopnia decentralizacji omawianych odpisów z ekonomiczną efektywnością wykorzystania środków trwałych. W sposób uproszczony można przyjąć, że wzrost stopnia decentralizacji odpisów amortyzacyjnych byłby tym większy im większy byłby stopień wykorzystania środków trwałych. W skrajnych przypadkach, tj. przy stuprocentowym wykorzystaniu środków trwałych, 100% całości odpisów amortyzacyjnych pozostawałoby w przedsiębiorstwie; zaś przy zerowym stopniu wykorzystania tych środków amortyzacja w całości odprowadzana byłaby do budżetu. Sytuację tę przedstawia poniższe równanie:

$$Wap = Ar \cdot WwT$$

gdzie:

Wap - wartość amortyzacji pozostawionej w przedsiębiorstwie,
Ar - wartość rzeczywista amortyzacji środków trwałych ogółem,
WwT - współczynnik wykorzystania środków trwałych.

Wprowadzenie tej koncepcji do praktyki systemu finansowego byłoby przejawem sterowania parametrycznego, opartego na mechanizmach ekonomicznych o trwałych, jednakowych dla wszystkich przedsiębiorstw, regułach gry. Słabsze pod względem wykorzystania środków trwałych przedsiębiorstwa będą starały się podciągnąć, a lepsze być jeszcze lepszymi. Rozwiązanie takie wywierałoby bezpośredni wpływ również na racjonalizację gospodarki środkami trwałymi przedsiębiorstw. Racjonalizacja zaś wzmacniałaby źródła samofinansowania poprzez wzrost stopnia pozostawionej w przedsiębiorstwie amortyzacji. Rezultat ten zależałby od samych przedsiębiorstw, a nie od odgórnych ustaleń ministerialnych i skuteczności wywalczania sobie ulg przez przedsiębiorstwa.

Eksponowane dążenie do wzmocnienia źródeł samofinansowania poprzez amortyzację opierać się może na trzech następnych głównych rozwiązaniach, polegających na:

1) korygowaniu okresowym stopy amortyzacji,

2) corocznej przecenie wartości środków trwałych oraz

3) tworzeniu dodatkowych środków finansowych niezbędnych dla odtworzenia majątku trwałego.

Korygowanie okresowe stopy amortyzacji polegałoby na corocznej zmianie podstawowej, urzędowej stopy amortyzacji w zależności od stopnia wykorzystania m.in. zmianowości pracy. Stopień ten wyliczyć można jako relację współczynnika zmianowości pracy maszyn i urządzeń liczonego według maszynogodzin do nominalnej liczby zmian.

$$Was = Wa \cdot \left(1 + \frac{Wwzr}{Wwzn}\right)$$

lub

$$Was = Wa \cdot \left[1 + \left(\frac{Wwzn - Wwzr}{Wwzn}\right) \cdot Pa\right]$$

gdzie:

Was - skorygowana stopa amortyzacji w %,

Wa - podstawowa, urzędowa stopa amortyzacji, ustalona np. dla Wwzn = = 60%,

Wwzr - wskaźnik rzeczywistego wykorzystania zmianowości pracy maszyn i urządzeń, liczony w następujący sposób:

$$Wwzr = \frac{Wz}{lz} = \frac{lmgze}{lmgzm} : lz = \frac{lmgze}{lmgzm \cdot lz}$$

gdzie:

Wz - wskaźnik zmianowości,

lz - nominalna liczba zmian,

lmgze - ogólna liczba przepracowanych maszynogodzin na wszystkich zmianach,

lmgzm - ogólna liczba maszynogodzin przepracowanych na zmianie największej,

Pa - współczynnik korygujący wysokość zmiany stawek amortyzacyjnych, ustalany centralnie dla przedsiębiorstw.

Ukazane powyżej formuły liczenia skorygowanych stóp amortyzacji wywodzi się z podstawowego założenia o konieczności oparcia działalności przedsiębiorstwa na systemowych mechanizmach i stabilnych regułach ich funkcjonowania. Te systemowe mechanizmy i stabilne reguły tworzą bowiem zasadnicze warunki egzekwowania działań efektywnościowych i rozwoju przedsiębiorstwa. Zaproponowany w drugiej formule liczenia skorygowanej stopy amortyzacji współczynnik Pa może być wykorzystany przez ministerstwo finansów dla ewentualnego sterowania wielkością dodatkową stopy amortyzacji środków trwałych.

Dążenie do tworzenia dodatkowych środków finansowych, służących samofinansowaniu przedsiębiorstwa, ma na celu zgromadzenie środków finansowych niezbędnych do odtworzenia tegoż majątku w warunkach inflacji oraz przekazywania części amortyzacji do budżetu państwa.

Ocena wielkości środków dodatkowych na reprodukcję majątku trwałego powinna być dokonywana przed podjęciem decyzji o podziale zysku w przedsiębiorstwie. Postulat ten ma uchronić przedsiębiorstwa przed ewentualnym niebezpieczeństwem skonsumowania zysku na inne cele, które nie wiążą się z zachowaniem substancji majątkowej przedsiębiorstwa. Fundusz załogi jest bowiem funduszem konkurencyjnym w stosunku do funduszu rozwoju.

Część zysku do podziału przeznaczoną dodatkowo na potrzeby reprodukcji majątku trwałego (Azp) można wyliczyć na podstawie niniejszej formuły:

$$Azp = Ar \cdot Wic + (Uz + UA + Ui) + Fr$$

gdzie:

Azp - kwota części zysku do podziału przeznaczona dodatkowo na potrzeby reprodukcji majątku trwałego przedsiębiorstwa,
Ar - wartość dokonanego rzeczywiście odpisu amortyzacyjnego,
Wic - współczynnik wzrostu cen zakupu środków trwałych,
Uz - ulgi dotyczące wpłat z zysku na inwestycje,
UA - ulgi dotyczące wpłat amortyzacji do budżetu państwa,
Ui - ulgi inne związane z gospodarką środkami trwałymi,
Fr - określona część funduszu rezerwowego przeznaczona na fundusz rozwoju przedsiębiorstwa.

Tworzenie dodatkowych środków finansowych niezbędnych dla reprodukcji majątku trwałego związane jest ze sprzedażą środków trwałych po cenach sprzedaży wyższych od wartości ewidencyjnej netto środków, ich wypożyczeniem innym przedsiębiorstwom itp. Uzyskane w ten sposób kwoty zasilają fundusz rozwoju przedsiębiorstwa, wzmacniając procesy zasilania prostej i rozszerzonej ich reprodukcji.

Wysunięta teza o potrzebie corocznej przeceny wartości środków trwałych może być zrealizowana poprzez zastosowanie w systemie liczenia wartości tych środków:

1) wskaźników dynamiki wzrostu cen nabycia określonych grup środków trwałych lub

2) aktualnych cen odtworzeniowych środków trwałych.

Jest to kolejne rozwiązanie zmierzające do adekwatnego odzwierciedlania w kosztach produkcji kosztów zużycia majątku trwałego i jego wpływu na wyniki produkcyjne i finansowe przedsiębiorstwa. Zalecenie to jest aktualne nadal, mimo iż podniesiono obecnie dolną granicę wartości środków trwałych do 150 000 zł, utrzymując w dalszym ciągu stałą ich wartość.

Ukazane rozwiązania nie wyczerpują rzecz jasna możliwych modyfikacji systemu amortyzacji. Wskazują jednakże na dalsze możliwości wzmacniania roli i znaczenia amortyzacji oraz gospodarki środkami trwałymi w systemie samofinansowania przedsiębiorstw.

Jan Duraj

DEPRECIATION OF FIXED ASSETS IN THE SELF-FINANCING SYSTEM OF AN ENTERPRISE

S u m m a r y

The article deal with problem the growth role and significance of amortization fixed assets in the system management industrial enterprises. The moins thesis of the article author is leading down to:

- the necessity to broaden the contents of the principle self-financing industrial enterprises,
- go away from multimeasurement system of the estimate entreprises and
- the growth significance of amortization and gain in the system of self-financing industrial enterprises.

Showing the alternative solutions of the sinking funds author is aspiring to set back the process of the decapitalization fixed assets through grow stronger of the development fund.